

Conta Despuig —i d'ell ho prenen tots els historiadors posteriors— que les dones de Tortosa, acabada la Reconquesta de la Ciutat pel Comte Ramon Berenguer IV, van intervenir valerosament en un fet d'armes, quan creguts els moros de que la Ciutat estava de nou desguarnida van pensar en atacar-la i recuperar-la. Fet Consell pels homens de Tortosa, es va determinar botar foc a tot i morir ans que rendir-se en una illa que prometia ser molt desigual. Serbedores les dones del cas, van determinar un altre pla: enganyar a l'exèrcit enemic, i mentre els homens sortirien a la desesperada, elles, dalt muralles, farien gran soroll d'armes com si les forces del Comte haguessin tornat, per desconcertar als moros. Això i la aparició del Romeu al Portal del seu nom, determinarien la fulgurant victòria dels tortosins. En record del fet ordenaren "Que totes les dones portassen sobre la roba una acha de armes de carmesí o de

La destral d'armes carmesí privilegi de la dona de Tortosa

drap de grana, i aquella se posassen sobre una vestidura feta com un escapulari de frans barbut de Cartixa, a la qual anomenaven «pasatemps» que pareixia representar una sobre-vesta militar...» (Despuig Col·loqui IV, pàg. 87 i s., edició del P. Fita).

Despuig (que es el primer que en parla) diu que en aquell temps ja no s'usava (1557 es l'any del manuscrit), però diu també "Que no pot haver molt de temps, perquè jo he oït dir al Rv. M. Baltasar Sorio, lector de la Seu, persona de molt gran autoritat i doctrina, que com sàbeu passa ja per avui los noranta anys de sa edat, que ell ha vist d'aquestos habits, que com he dit los dien pasatemps, ab la insignia del acha de drap de grana i que la veu en casa del Artilaca Garret en els primers anys que vingué a Tortosa be que ja no els usaven com ell los veu, mas no podia haver molt temps que els havien deixats puig encara s'en hi trobaven per les cases de les senyores... i també a la senyera Fca. Despuig, muller que fone de Pere Joan Despuig... he oït dir que en los primers anys de la edat sua se trobaven en Tortosa encara moltes d'aquelles robes ab les insignies de les aches i deia que qual no hi havia dona onrada que no en tingues, mes que tampoc ja no les usaven..."

Tots els testimonis posteriors procedeixen de Despuig: Martorell a la seva "Història de la antiga Iberia" (1626, pàg. 157 i s.) ho transcriu quasi literalment i de Martorell ho prenen, Garna "Adarga Catalana" (t. I, cap. IX); Moys "Razo Heroico" (pàg. 532); Estrada "Población General de España" (t. III, pàg. 144); Bonanni "Ordinum equestr. et milit. catalog."; Mendo "De ordinibus Militar" (pàg. 21) y la "Histoire des Ordres Monastiques" (t. VIII, pàg. 425).

Quan el P. Villanueva a 1806 escribia el seu "Viaje Literario a las Iglesias de España" a més de donar-nos la bibliografia dels seus predecessors, parlava extensament del tema (obra citada, t. V, pàg. 158) afegint al que sabem per Despuig, un detall molt important: "De las ruinas del antiguo cementerio de esta Iglesia... se han sacado algunos sepulcros donde está el relieve del hacha. Y como este cementerio servía ya en el siglo XII, se ve que estuvo en uso esta insignia pues se esculpa aún en el sepulcro..." Però en definitiva el P. Villanueva no admet la

pretesa "Orden" que admeten els altres autors citats: "Con todo cuidado no he dicho «Orden del Hacha» ni la tengo por tal, aunque los italianos, franceses y españoles le den este nombre de común acuerdo. Porque ni se dió carta de fundación, ni estatutos ni cosa semejante..." (ibid.). L'any 1867 Fernández publica els seus "Anales de Tortosa" i ens dona una variant que no apareix en Despuig: "consistiendo el vestido de la orden en una bata verde y encima una esclavina con un hacha de armas de carmesí o de grana puesta sobre el vestido." La referència es molt tardana i com es remet a Despuig en el text, no sabem com justificar ni la existència de la "Orden" ni el vestit "verde" que no apareixen certament en el primer historiadors del fet. Quedi no obstant com anècdota de la història del Privilegi de la Destral.

Finalment Bayeri ("Historia de Tortosa y su Comarca") aporta el testimoni del canonge Macip ("Notes Antiques", manuscrit inèdit del Arxiu Catedral): "tenen los Jordans una capella en Sant Francesc que es la de Sant Joan i Sant Martí... Al costat de dita capella hi ha una tomba de pedra alta ab quatre pilarets en la qual diu l'epitafi d'ella que està enterrat allí Jordi Comanador que morí l'any 1289 i en lo dit altar de Sant Joan està a l'un costat agenollada la muller del dit Procurador Jordi ab les robes de grana que usaven aleshores, una destral de carmesí, sobre l'escapulari de menjó lleu Cartico que usaven aquells temps aot les persones principals per mercé del Comte Conquistador com apareix en lo Llibre de la Cinta i ho diu Despuig en los diàlegs manuscrits..."

Una postura crítica em obliga a fer-nos dos preguntes: la primera sobre el fet d'armes que es l'origen —segons Despuig— del privilegi, la segona sobre els testimonis del propi privilegi.

Quant al fet d'armes ningú n'ha trobat cap precedent, nomes tenim el de Despuig 400 anys després. No obstant no podem negar que hi han antecedents prou importants quant al privilegi.

Despuig cita testimonis vius de la existència de la divisa "Destral d'armes de Carmesí" que usaven les dones de Tortosa: M. Baltasar Sorio que fa remontar més de 50 anys enrera de la data en que escriu Despuig (1557) la existència de

les insignies i del "pasatemps" (B. Sorio en tenia 90 i diu que ho va veure "en los primers anys que vingué a Tortosa") ha de ser doncs a finals del segle xv. Villanueva i el Canonge Macip testimonien haver vist les tombes de dones de Tortosa, amb la destral de relleu Villanueva, i amb tota la vestidura (datada al segle xiii) el Canonge Macip. Si a principi del xvi encara s'en guardava amonament alguna d'estes vestidures en les caliteries tortosines, si era viva en la tradició la existència del "pasatemps", si a la tomba dels Jordà una dona el porta, ¿com negar la evidència? (No s'ha fet la lloba capitolina divisa de Roma? ¿i qui podria probar el fet històric de la lloba alletant els fundadors de la Ciutat Imperial? Que el fet d'armes causa del privilegi no sigui probat, no nega que les dones tortosines tenien i tenen el privilegi d'usar la destral d'armes carmesí. Es un fet que l'han usat al menys del segle xiii al xv. Que el privilegi els fos donat per un fet d'armes es possible, però no en tenim proves.

Tota la nostra tradició folklòrica i jurídica fa homenatge a la dona de Tortosa que aquí es més lliure, més respectada, més independent, amb més drets que en els seus temps no tenien a d'altres llocs, molt abans que el femeníen les estrada a la història social de les reivindicacions de les dones. ¿Per què no hauria de tenir el dret de publicar els seus privilegis il·luint la destral d'armes carmesí? Si la ciutadania de Tortosa era per les dones un honor pel respecte que comportava a la seva personalitat, la senyal d'esta ciutadania havia de ser la destral. Perque de fet no es com diu Macip privilegi de les "persones principals"; es com diu Despuig, més d'un segle abans, privilegi de totes les dones tortosines: "No hi havia dona onrada que no en tingues".

Recuperar esta venerable tradició ciutadana es baix tots els punts de vista honors per als tortosins. I sobre tot per a les tortosines, sense perdre de vista el concepte i la extensió de la ciutadania que comprén les gents que van de Coll de Balaguer a l'Ulldecona i de la Roca Folletera a la Mar.

J. MASSIP

Director del Arxiu Municipal